

olvasó egy orbaiszéki település gazdasági életébe is betekintést nyerhet. A világháborúban való részvétel örök nyomot hagyott a tüzér életében, amit az otthonában őrzött emléktárgyak és a frontról hazaküldött levelek gyermekei és unokái körében való felolvasása is bizonyít. Beszámolóí, helyzetelemzései pedig a szűkebb családi történelem, a családi emlékezet szerves részévé váltak. Bár kisebb teret szentel nekik írásaiban (ami a cenzúrának is betudható), a levelek és a katonaság alatt tapasztaltak távoli vidékeket, népeket, gazdasági és kulturális mintákat hoztak közelebb a hátszországban maradtakhoz (és ezáltal a jelenkori olvasóhoz is). A háború után ezek pedig rendre beépültek Ferenc tüzér tudatába és életvitelébe: világlátott és a világra nyitott ember válik belőle. A bevezető tanulmányt jelentős néprajzi és történelmi szakirodalom, illetve angol nyelvű összegzés zárja.

Ezt követően Ferenc tüzér 1914 és 1918 között írott több száz tábori levelezőlapja, levele és képeslapja kerül az olvasó elé. A kiadvány dokumentumértékét növeli, hogy a szövegghű átiratok mellett azok fényképe is szerepel, és így sokkal személyesebbnek érezzük a frontról küldött tudósításokat. Ferenc tüzér levelei hagyományos szerkezet szerint épülnek fel: a megszólítás, köszöntés után a levélíró egészségről tudósít, nyugtázza a megkapott leveleket és csomagokat, majd a címzetthez intézett kérdései

következnek. Isten segítségének kérése, a megszólított egészségével kapcsolatos érdeklődés után az áldás és szerencse kérése kerül papírra, végül pedig az elköszönés formuláival érnek véget. A leveleket és tábori lapokat bevonulása után elsősorban édesapjának, majd annak 1915-ben bekövetkezett halála után édesanyjának és testvérének címezte, akik ezek érkezését pontosan datálták. A digitalizált levelek mellett forrásértékű iratok, korabeli újságcikkek illusztrálják a kötetet, melynek végén a háborúból küldött színes képeslapok is helyet kaptak.

A kiadvány remek olvasmány lehet a világháború személyesebb nézőpontja iránt érdeklődők számára. A levelek sajátos nyelvezte által nemcsak a történelmi eseményekhez kerülhetünk közelebb, hanem a címzettek, a hátszországban maradtak életébe is bepillantást nyerhetünk. Bár a tüzér gondolatai folyamatosan otthon járnak, a háború során világlátása kitágul, és személyisége is formálódik. A kötet emellett kézzelfoghatóbbá teszi azt, hogy a világháború miként változtatta meg végérvényesen a paraszti világrendet egy háromszéki faluban. A könyv remélhetőleg hasonló munkák elvégzésre ösztönzi majd a kutatókat, és mások korabeli levelezése is kiadásra kerül, hogy minél átfogóbb képet kaphassunk az első világháború személyesebb oldaláról.

Nagy Ákos

„Megpengetett poharak”

Berta Péter: Fogyasztás, hírnév, politika. Az erdélyi gábor romák presztízsgazdasága. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Bp. 2014. 728 old.

2014-ben látott napvilágot Berta Péter *Fogyasztás, hírnév, politika* című, fényképekkel gazdagon illusztrált monográfiája. Könyvében arra keresi a választ, hogy milyen szerepet játszik a roma politika s különösképpen a presztízsgazdaság az erdélyi gábor romák közötti társadalmi különbségek létrehozásában, fenntartásában és reprezentációjában.

A témaválasztás már önmagában tanulságos. A szerző egy másik kérdéskört, jelesül a halottkultusz kutatva „talált rá”, tapintott rá a gábor romák és elsősorban a roma férfiak számára valóban fontos és elbeszélhető témákra. 1998–2014 között 31,5 hónap terepmunkát végzett kettős kisebbségi helyzetben élő, többségében neoprotestáns erdélyi gábor és

Balatonyi Judit (1983) – néprajzkutató, kulturális antropológus, tudományos segédmunkatárs, MTA BTK Néprajzi Intézet, „Kelet-Nyugat” Vallásetnológia Kutatócsoport, Budapest, balatonyi.judit@gmail.com

cárhoz roma közösségekben. Visszavonulva azoktól a diszkurzív témáktól, amelyekben beszélgetőtársai nem mozogtak komfortosan (a halottaikról, halotti rítusaikról való beszédet a különféle tabuk és a személyes és közösségi érzékenység is nehezítette) a spontán és direkt módon szerveződő nyilvános vagy éppen családi eseményekhez (pl. virrasztók) kapcsolódó romani politikával kapcsolatos férfitársalgásokra kezdett el figyelni, s minderről kérdezni (76.). A kötetben végigvitt témák – a láthatatlan termelés, a látható fogyasztás, a presztízstárgyak cseréje vagy éppen a különféle házassági és apatársválasztási stratégiák –, a romani politika meghatározó és formáló tényezői, nagyon sokrétűen és komplexen kerültek bemutatásra. Kamatoztatta a gazdaságantropológiát, a fogyasztás antropológiáját, a politikai antropológiát, a rokonságkutatást és a gender studies klasszikus (pl. Veblen, Bourdieu és Goffman) és újabb eredményeit (Appadurai, Campbell). A könyv kiemelt és interdiszciplináris jelentőségét jelzi, hogy az elmúlt években már több tudományág képviselője ismertette és méltatta: írtak a könyvről néprajzkutatók, antropológusok, szociológusok, történészek és irodalomkritikusok is. Jelen ismertetés a kötet azon etnográfiai és elméleti hozadékait veszi számba, amelyek alapvetően járulnak hozzá a romákkal kapcsolatos antropológiai tudásunk gyarapításához: szó lesz a kultúra, az etnikus csoport, a társadalmi egyenlőség és az ágazati emlékezet, az etnikus múlt újabb megközelítéseiről.

Elsőként a szerző *roma kultúrával* kapcsolatos meglátásairól szövegezik, ugyanis Berta Péter a romák által birtokolt presztízstárgyak és a különféle politikai diskurzusokban is megjelenő folklóralkotások vizsgálatával bizonyítja, hogy a gábor romák nem spontán, mechanikus módon veszik át a többségi társadalom kultúrájának bizonyos elemeit, hanem mindez tudatos szelekció és reflexív újraértelmezések mentén történik. A roma kultúrák sokszínűségével már többen foglalkoztak, és viták is folytak/folytak a hazai romák önálló etnikus és nemzeti kultúrájával kapcsolatban (etnikus kultúra, szegénységekultúra, a többségi társadalomtól átvett – adaptált kultúra). A magyarországi kutatásokat számba véve elsősorban az összehasonlító folklorzisztika területén

születtek ezzel kapcsolatos eredmények, ahol már egészen a kezdetekkor különös érdeklődés mutatkozott a roma folklór, azon belül is a népzene és a népmese iránt, hiszen azt vagy a magyar folklórkutatás kiegészítő részének tekintették (ti. a romák megőrizték a parasztság archaikus kultúráját), vagy az ősi, indiai gyökerű hagyományokat keresték benne. Ugyanakkor magával az átvétel folyamatával, vagyis azzal, hogy a roma közösségek mi alapján választanak ki bizonyos kulturális sajátosságokat, hogyan alakítják át, hogyan használják és értelmezik azokat, kevesek foglalkoztak. A roma közösségeket az átvett elemek „passzív archívuma”-ként kezelték. Berta Péter ezzel szemben pontosan az átvétel és a felhasználás folyamataira fókuszál: „bricolage”-ról, „intellektuális import”-ról és „újrahasznosítás”-ról beszél (638.). A gábor roma ezüst presztízstárgyak (poharak és kannák) esetében több fejezeten át figyelemmel kísérhetjük, ahogy a kívülről érkező tárgyak (gyakran erdélyi szász ötvösök munkái) az „autentikusság kritériumai” alapján kiválasztásra kerülnek. Olyan tárgyakat választanak, amelyek alkalmasak a hírnév és a presztízsz szimbolikus kifejezésére. „Dekontextualizálják” (megfosztják a korábbi jelentésüktől és értéküktől), majd „rekontextualizálják” (új jelentésekkel és tárgyéletrajzokkal ruházzák fel) azokat. Újraosztályozzák a tárgy anyagi tulajdonságainak egy részét a saját értékpreferenciájuk alapján, valamint a tárgyat etnikus történelmükbe integrálják (213–258.).

A kultúra problematikájához szorosan kapcsolódik a szerző *etnikus csoport* meghatározása: az etnikus csoportot nem szilárd, kívülről lehatárolt, belülről homogén társadalmi formációnak tekinti, hanem az etnikus csoportként való létezés dinamikáját teszi a kutatása tárgyává (17.). Mi is ebben az újdonság, mi ebben az igazán nagyszerű? A hazai romakutatók hajlanak arra, hogy etnikus csoportként, nemzetiségként kezeljék a cigányságot. Abban is nagyjából egyetértés van, hogy ahogy nincs egyetlen cigány kultúra, nem lehet egyetlen etnikus csoportnak sem tekinteni a hazai cigányságot, hanem minimum három (oláh, beás és romungro) és ezeken belül is további etnikus és kulturális alcsoportokat és életmódcsoportokat

lehet megkülönböztetni. A kategorizációhoz hozzászóló kutatók maximum azt a kérdést feszegették, hogyan változtak, keveredtek a korábban „mrev” csoporthatárokkal rendelkező roma közösségek, az egyes csoportok, hogyan hozzák létre az etnikus határaikat, hogyan erősítik csoportidentitásukat, és hogyan próbálnak különbözni másoktól. Berta Péter a „csoportizmus” korábbi csapdáit elkerülve az általa vizsgált roma közösségekre olyan *gyakorlatközösségekként* tekint, amelyeknek az identitását a közös érdeklődés határozza meg, ezáltal pedig nemcsak a külső határkonstrukciós gyakorlatokra és ideológiákra, hanem a belső csoportdinamikára, a csoporton belüli társadalmi és gazdasági különbségek konstrukciós folyamataira is figyel (17–18.).

Aprólékos etnográfiai példákkal támasztja alá, hogy a vizsgált gábor romák körében nyoma sincs annak a *társadalmi egyenlőségnek*, illetve az egyenlőségre való törekvésnek, amelyet számos korábbi romakutató antropológus alapvetően a roma közösségek kulturális specifikumaként tartott számon (például Michael S. Stewart, Bernard Formoso és még sokan mások). Helyette rámutat a politikai és gazdasági természetű presztízsversengés és ezzel együtt a társadalmi megbecsülés és szimbolikus leértékelés – a romani politika – különféle válfajaira (lásd különösen a 3–4. és a 17. fejezetet). Ide sorolható a férfiak közötti gazdasági és társadalmi viszonyok, a generációs (illetve a fivérek közötti születési sorrend) és a társadalmi nemi különbségek menedzselésének etikája és politikája is. A gábor roma férfiak és nők közötti társadalmi nemi különbségek okai közé, a klasszikusabb Sherry B. Ortner természet (nők) – kultúra (férfiak) (lásd Bakó Boglárka: *Romlott nők és tiszta lányok. Egy dél-erdélyi cigány közösség női normái.* = Prónai Csaba (szerk.): *Cigány világok Európában.* Nyitott Könyvműhely, Bp. 2006. 185–196; Aparna Rao: *Nő a cigány kultúrában.* Magyar Lettre Internationale, 21(1996). 71–72.) szembeállítás mellett a helyi társadalom gazdasági-társadalmi faktoraira is fókuszál. Betekintést nyerhetünk a diszkurzív politikai „arcunka” (Goffman terminusa), az „arcóvás” konstitutív mechanizmusába és a politikai társalgásokban való részvétel és a

gazdasági-tőkefelhalmozás normáiba és gyakorlataiba. Továbbá megismerkedhetünk a rokonság politikájával is. Ide tartozik a politikai önreprezentáció, politikai sikerek megjelenítése és az „önpanteonizáció” (genealógiaalkotás).

Berta Péter fontos eredményei között említhető továbbá, hogy a gábor romák ezüst presztízstárgyainak szimbolikus genealógiáit vizsgálva cáfolja azt a közkezdvelt tudományos mítoszt, miszerint a romák, cigányok pusztán a jelenben élnek, és nem törődnek a múlttal (86–87.). Bemutatja mennyire nagyon is élő a kommunikatív (személyes múlt) és kulturális emlékezetük („hosszú távú ágazati emlékezet” fontosabb politikai eseményei). Amellett érvel, hogy a helyi történelem és az *etnikus múlt* identifikációs, politikai jelentőséggel bír (88–89.). A poharak és kannák olyan saját tulajdonnévvel, valamint gábor tulajdonosaik sorából álló kulturális életrajzzal rendelkező tárgyak, amelyeket a gáborok egyrészt etnikai, illetve apai ágai identitásmarkerként definiálnak. Ezzel szemben a presztízstárgyak transzkulturális életrajzának nem roma szakasza iránt elhanyagolható érdeklődést tanúsítanak. A nem roma társadalmi karriert nem tekintik értékkorrának, ebből kifolyólag emlékezetben tartásra érdemes tényezőnek sem. Az egykori nem roma tulajdonosok helyét a gábor roma tulajdonosok veszik át. A kannák és poharak értékét a tárgyi tulajdonságok (patinája) a „szimbolikus-mnemonikus” patina, vagyis az egykori roma tulajdonosok lajst-roma határozza meg: kik, milyen presztízssű roma férfiak birtokolták azt korábban (különös tekintettel a közelmúltra és az utolsó tulajdonosokra). Azt is megtudhatjuk, hogy mind a tárgyi, mind a szimbolikus patinát hamisítani is lehetséges. A 15. fejezetben példákat láthatunk a patinahamisítások sikeres és sikertelen akcióiról, a patina mesterséges pótlásának kísérleteiről is (513–518.). Az egyes presztízstárgyak életrajzai a különféle társadalmi összefüggések során válnak különösen fontossá. A „poharak megpendítésével”, azaz a tárgyéletrajzok reprezentációjával ugyanis lehetőség kínálkozik a különféle státusversengésekre (lásd például a 4. fejezetben bemutatott esettanulmányt a Jankestik és Pistestik szimbolikus konfliktusairól 157–212.).

Mindezek alapján azt hiszem, jól látható, hogy a monográfia számos új eredménnyel járul hozzá a gazdaságantropológia, a fogyasztás antropológiája, a politikai antropológia, a rokonságkutatás, illetve a hazai és nemzetközi etnicitás- és

romakutatásokhoz. A kötet fontos tanulságokkal szolgálhat továbbá a vallásantropológia vagy éppen a beszélés etnográfija iránt érdeklődők számára is.

Balatonyi Judit

Társadalomtudományi kisokos

Rezsőházy Rudolf: Bevezetés a társadalomtudományok módszertanába. Typotex – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bp. 2016. 113 old.

Rezsőházy Rudolf rövid kötete a társadalomtudományi kutatás alapvető lépéseivel ismerteti meg olvasóit. A mű nyolc fejezetre tagolva járja végig témáját: az adatok gyűjtésétől és feldolgozásától az elméletalkotásán át a bizonyítási eljárásokig jut el. A könyv nemcsak a tudományos szövegek alkotásának mikéntjét, de a tudományos eredmények lehetséges társadalmi hasznosulását is tárgyalja, ahogy a kutatómunka alapvetéseit, dilemmáit, erkölcsi vonatkozásait is érinti.

A leginkább empirista tudományfelfogást tükröző mű arányosan, olvasmányos stílusban tárgyalja témáját. A fogalmakat, a különböző eljárások és megközelítésmódok közötti különbségeket, a felvetett kérdések természetét a gazdag példatár hozza közelebb az olvasóhoz. A magyarázat során a szerző gyakorta merít saját életének és kutatásainak tapasztalataiból, ami a kötetnek helyenként anekdotázó stílust kölcsönöz. Az olvasó valóban úgy érezheti, hogy a tudós műhelyébe vezetik be: a beavatásnak egyaránt részét képezi a szigorúan, pontosan körülhatárolt fogalmaknak a megismerése, a kutatás folyamatát segítő praktikus tanácsoknak a megfontolása, valamint bizonyos kérdésekkel kapcsolatban a szerző személyes véleményének a megismerése.

A mű vállaltan szubjektív szakaszai világosan elkülönülnek a kötet többi részétől, a szerző talán egyedül a freudizmussal szemben fogalmaz meg egy reflektálatlanul elfogult állítást, illetve a társadalmi,

politikai vitákban szemben álló álláspontok ismertetésekor érezhetjük ki részrehajlását. A mű fogalomhasználatával kapcsolatban sem emelhetünk kifogásokat, mindössze talán az önéletrajz szó hat furcsán a szövegben, adott helyen az életútinterjú szerepeltetése talán helyénvalóbb lenne. A kötet példáinak java is szemléletes, egy-egy még szórakoztató is, ugyanakkor az aktuálpolitikai utalások néhány év elteltével már talán kevésbé hatnak találóan. S végül bár a bevezető megfogalmazása szerint a fejezeteket lezáró fogalomtárak az egyes témákban való további elmélyüléshez kívánnak kapaszkodót nyújtani, azonban több esetben is inkább egy szöfölkébe sűrítik össze a fejezet tartalmát, és teljesen általános, köznapi fogalmakat (például cél, előreláthatóság, igazmondás stb.) is felsorolnak.

A könyv nyomdai kivitelezése igényes, egyedül a lábjegyzeteknek a főszöveghez mért rendkívül apró szedése zavarhatja az olvasót.

A kötet világos, tömör szerkezete, az alfejezetekre, pontokra szedett felépítése, az egyes fejezeteket megelőző rövid bevezetések, illetve lezáró fogalomtárak a könyvet kiválóan alkalmassá teszi az oktatásban történő használatra. A kötetnek így az általános módszertani kurzusokban feltétlenül helye van, de egy antropológiai szeminárium keretében is hasznosnak bizonyulhat.

Bakos Áron

Bakos Áron (1988) – doktorandus, BBTE, Hungarológiai Tanulmányok Doktori Iskola, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antropológia Intézet, Kolozsvár, bakosaron@gmail.com